

УДК: 728.6:398(497.11)

*Милица Томић*Завод за заштиту споменика културе
Крагујевац

ЈЕДНОДЕЛНА БРВНАРА У ВЕЛИКОМ КРЧМАРУ

Апстракт: Изградња брвнара у Србији започиње почетком XIX века. Реч је о грађевинама једноставне конструкције и најчешће једноделне основе. Данас је сачуван мали број најстаријих брвнара, некада уобичајеног облика станишта за већи део Србије. Као и већина објеката народног градитељства, једноделне брвнаре се данас ретко могу наћи неизмењене у односу на стање из периода када су грађене. На територији општине Рача, кућа брвнара у Великом Крчмару једини је пример овог типа куће, са очуваним аутентичним детаљима.

Кључне речи: *једноделна брвнара, Велико Крчмаре, талпе, народно градитељство*

Настанак брвнара везује се за почетак XIX века. Подизање кућа од дрвета било је карактеристично за области богате шумом.¹ Склањајући се пред Турцима и настањујући неприступачне пределе, богате густом шумом, првом половином XIX века, грађене су куће од јединог доступног материјала – дрвета. Начин градње био је у складу са одликама подручја на коме су подизане и условима живота на том простору. Једноделна брвнара под шиндром представља основни тип брвнаре, грађене у Србији почетком XIX века.²

Повратак у приступачније пределе довео је до напуштања појединих брвнара. Отуда се неки од најстаријих сачуваних примерака овог типа брвнара могу наћи у забаченим, планинским пределима. Изузев оних које су грађене у равничарским крајевима Србије, данас се на терену могу наћи

¹ Уп. Радивојевић (2010: 56)

² Уп. Којић (1949: 137)

брвнаре које су превлачене или расклапане и поново састављане у тим крајевима. Пример брвнаре која по типу одговара кућама с почетка XIX века јесте једноделна брвнара у Великом Крчмару.

* * *

У селу Велико Крчмаре, које се пружа са обе стране реке Крчмаре и припада територији општине Рача, налази се брвнара Срећковић Живка. У документацији Завода за заштиту споменика културе постоје подаци о овој кући који датирају из 1968. године. (Слика 1) Иако и тада редак примерак једноделне брвнаре на овом простору, брвнара у Великом Крчмару није утврђена за споменик културе.

Фамилија Срећковић започела је досељавање на ову територију средином XIX века из околине Новог Пазара. Населили су простор данашњег Великог Крчмара, док су обрадиве површине заузели у оближњем месту званом Собовица, где је брвнара првобитно и саграђена. Не постоји поуздан податак о томе када се започело са изградњом, али је познато да је 1868. године завршена.³ Неколико година касније, кућа је премештена у село Велико Крчмаре, на место на коме се и данас налази. Премештање је вршено демонтирањем и поновним склапањем на новом простору.

Оно што овај објекат издваја од објеката насталих у XIX веку, сачуваних на територији општине Рача, јесте да је једини сачувани примерак једноделне брвнаре на овом простору, али и редак примерак овог облика станишта у Србији. Њена вредност је, утолико, већа јер су очувани сви елементи градње из времена када је настала, као и аутентични мобилијар. (Слика 2) Стога се може рећи да кућа поседује изузетан културни значај јер чува податке о народном градитељству и начину живота у Србији у XIX веку.

Спољашњи изглед

Кућа је постављена на благо закошеном терену и квадратне је основе. Греда темељача⁴ ослања се на подзид од ломљеног камена. Приземна је и прилично једноставне конструкције. У изградњи су коришћени материјали (дрво, камен и гвожђе) доступни на простору на коме је направљена.

Читава конструкција изграђена је од правилно наслаганих, грубо тесаних талпи. Ручно истесане из храстовине, временом потамнеле, дебљине су 20 центиметара и висине 30 центиметара. На угловима куће везиване су на

³ Податак добијен од чланова породице Срећковић.

⁴ *Темељача* – доња основна греда код дрвених грађевина, Ненадовић (2002: 13).

*ћерт*⁵, чиме је добијено на чврстину. Међусобно везивање талпи можданицама спречавало је њихово извијање.

Зидови брвнаре висине су 2,3 метра. На самом врху зида налази се подужна греда-венчаница, чија је улога у поравнању свих талпи, на коју се ослањају рогови. Кров је четвороводан, блажег нагиба са препуштеном стрехом. Кровни покривач је ћерамида испод које се налази подашчани кров. Услед дотрајалости, 2011. године изведене су нове умаије. На средишњем делу крова налази се *катић*,⁶ са четири дрвена стубића, изнад којих је кровић покривен ћерамидом. (Слика 3)

У унутрашњост објекта ступа се преко прага који је првобитно био од крупног, необрађеног камена, а 2011. године је избетониран. Врата су израђена од вертикално постављених талпи. Талпе, које су пресечене да би се направио отвор за једнокрилна врата, повезане су дрвеним гредама – доворотницима. Функцију браве врши гвоздена реза. Причвршћена је за врата и навлачи се на клин укуцан на доворотник. Са унутрашње стране се налази дрвена кључаница. (Слика 4) На брвнари нема прозора већ су направљена два карактеристична отвора у брвнима – шибери. (Слика 5)

Унутрашњи изглед

Унутрашњост се састоји од једне просторије у којој се одвијао читав живот породице. Под је од набијене земље. На средини се налази отворено огњиште, око кога се спавало на слами. Таваница је отворена тако да се дим са огњишта одводи директно кроз кровну *бацу*.⁷ Изнад огњишта је постављен *черен*⁸, који је служио за сушење кукуруза и других намирница.

Мобилијар

Лево од улазних врата окачен је *долан*, дрвени ормар у коме су држали посуђе: црепуљу, бакрач, земљане чиније, дрвени прибор за јело... (Слика 6)

⁵ Грађење на „ћерт“ – укрштање брвана (талпи) на угловима и везивање урезима, Ненадовић, н. д. 79.

⁶ *Катић* – димњак на кући брванари, Ненадовић, н. д. 33.

⁷ *Баца* – отвор на крову кроз који излази дим, Ненадовић, н. д. 15.

⁸ *Черен* – водоравна преграда од исплетеног прућа, изнад отвореног огњишта, Ненадовић, н. д. 85.

Уз зид, десно од улаза, примакнуте су јасле у којима је било смештено сено. На овом месту се хранио коњ, који је зими боравио у кући. (Слика 7)

Изнад огњишта су закачене *вериге* – гвоздени ланац на који се качио бакрач за кување хране. И данас постоји жарач којим су дрва намештали у ватру. (Слика 8)

Десно од улазних врата смештене су *наћве* – дрвена корита у којима се месио хлеб. (Слика 9)

Помоћни објекти

Млекар је саграђен на месту на коме се и данас налази, неколико деценија пошто је кућа премештена. Служио је за прераду млека и складиштење млечних производа. Грађен је од унизаних хрстових талпи. Вентилациони отвор је затворен профилисаним дашчицама. Постављен је на крупном камени. Кров је четвороводан, покривен ћерамидом. (Слика 10)

Качара потиче из седамдесетих година XIX века и по величини надмашује остале објекте у домаћинству. Служила је за држање бачви и бурди са вином и ракијом, каца са купусом, али и осталих намирница које су произвођене. У једном делу смештени су пресеци у којима су складиштене житарице. Грађена је на исти начин као и кућа, али је осамдесетих година XX века измењена. Под од набијене земље је избетониран. Кровни покривач – ћерамида, замењена је црепом. (Слика 11)

Функција објекта

Од периода када је саграђена до почетка XX века, брвнара је имала стамбену функцију. Када је породица Срећковић саградила кућу бондручару, намена је промењена. Тада постаје место у коме се два пута годишње окупљају чланови породице и то о Божићу и Ускрсу.⁹ Бадње вече се прославља окупљањем породице у брвнари. Најстарији члан уноси бадњак и приноси га уз огњиште на коме је претходно испечена печеница. Бадњак се премазује кајмаком и приноси се шећер. Затим следи молитва, чиме започиње прослава Божића. На Велики петак женски чланови породице на огњишту пале ватру и фарбају јаја у бакрачима. Погача из старе црепуље неизоставни је део Ускршњег ручка. Овако негован однос према овом објекту народног градитељства указује на значај који је до данас задржао у духовном животу породице Срећковић.

⁹ Податке дали чланови породице Срећковић.

* * *

Градитељство динарских земаља почетком XIX века, карактерише подизање кућа брвнара у областима богатим шумом.¹⁰ Подизање брвнара у Србији везује се за њихову изградњу у шумским областима, што је карактеристично и за друге области богате дрветом. Пределни око Кракова и део Норвешке поседују велики број брвнара, које су конструкцијски веома сличне динарским.¹¹ Иако доста распрострањене у брдским крајевима, једноделне брвнаре подизане су и у равничарским пределима. Ипак, права је реткост наћи их сачуване у данашње време у Србији.

Једноделна брвнара у Великом Крчмару, представља редак примерак овог типа куће, сачуваног у Србији. Начин градње, конструктивни елементи, као и унутрашња организација, указују на то да је грађена по угледу на куће са почетка XIX века. На овај начин, и у истом периоду, грађено је на подручју Босне.¹² Подизање кућа од брвана, једноделна унутрашњост, кровни покривач од шиндре, као и отворено огњиште у средишту, карактеришу зачетак народног градитељства у босанским крајевима, као и у шумовитим пределима Србије. И у каснијим развојним фазама куће, током XIX века, могуће је повући паралелу између градитељског наслеђа Босне и Србије. Градитељи пореклом из Осата, области на левој обали Дрине у Босни, насељавали су током XVIII и XIX века ове крајеве, подижући у сеоским подручјима куће, налик онима у крају из кога су дошли.¹³

Вршећи истраживање на овом терену установили смо да је село Мало Крчмаре, које се граничи са Великим Крчмарем, у другој половини XVIII века насељено са неколико осаћанских родова. Отуда можемо претпоставити да је стил градње, негован у крају из кога су дошли поједини становници Малог Крчмара, имао утицаја на начин градње у ова два села. Међу мештанима је остао упамћен мајстор Радојица, родоначелник осаћанског рода Радојичића, као први осаћански градитељ који је подизао куће у Великом и Малом Крчмару, почетком XIX века.¹⁴

Теренска истраживања Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу, спроведена на територији Шумадије, показала су да се у шумадијским крајевима једноделна брвнара данас не може наћи.¹⁵ До сада је пронађена само брвнара у Великом Крчмару. Ситуација није много другачија ни у осталим крајевима Србије. Због тога, али и аутентичног стања у коме је сачувана, вредност брвнаре у Великом Крчмару је већа, а значај који има за упознавање зачетка развоја вештине народних градитеља изузетан.

¹⁰ Уп. Цвијић (1987: 262–263)

¹¹ Уп. Цвијић, *н. д.*, 268.

¹² Уп. Којић (1958: 52)

¹³ Уп. Цвијић (1987а: 173)

¹⁴ Подаци прикупљени током теренског истраживања у Великом Крчмару и Малом Крчмару.

¹⁵ Из документације Завода за заштиту споменика културе Крагујевац.

Литература

- Којић, Бранислав. 1949. *Стара градска и сеоска архитектура у Србији*. Београд: Просвета.
- Којић, Бранислав. 1958. *Сеоска архитектура и руризам*. Београд: Грађевинска књига.
- Ненадовић, Слободан М. 2002. *Илустровани речник израза у народној архитектури*. Београд: Просвета.
- Радивојевић, Лепеница. 2010. *Лепеница: насеља, порекло становништва, обичаји*. Београд: Књига пета, Јавно предузеће Службени гласник, Српска академија наука и уметности.
- Цвијић, Јован. 1987. *Балканско полуострво*. Београд: Српска академија наука и уметности, Новинско-издавачка радна организација „Књижевне новине“, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Цвијић, Јован. 1987а. *Антропогеографски и етнографски списи*. Београд: Српска академија наука и уметности, Новинско-издавачка радна организација „Књижевне новине“, Завод за уџбенике и наставна средства.

Milica Tomić

THE SINGLE-ROOM LOG CABIN IN VELIKO KRČMARE

Summary

The practice of building log cabins became common in Šumadija at the beginning of the 19th century. These buildings are simple in structure and they usually have a single compartment. Few of the oldest log cabins have survived and they are mostly located in inaccessible, mountainous areas. Like most products of folk architecture, single-room log cabins whose original design from the period when they were built has remained unchanged can rarely be found. In the municipality of Rača, the log cabin in Veliko Krčmare is the sole example of this type of house with preserved authentic details.



Слика 1. Изглед брвнаре 1968. године



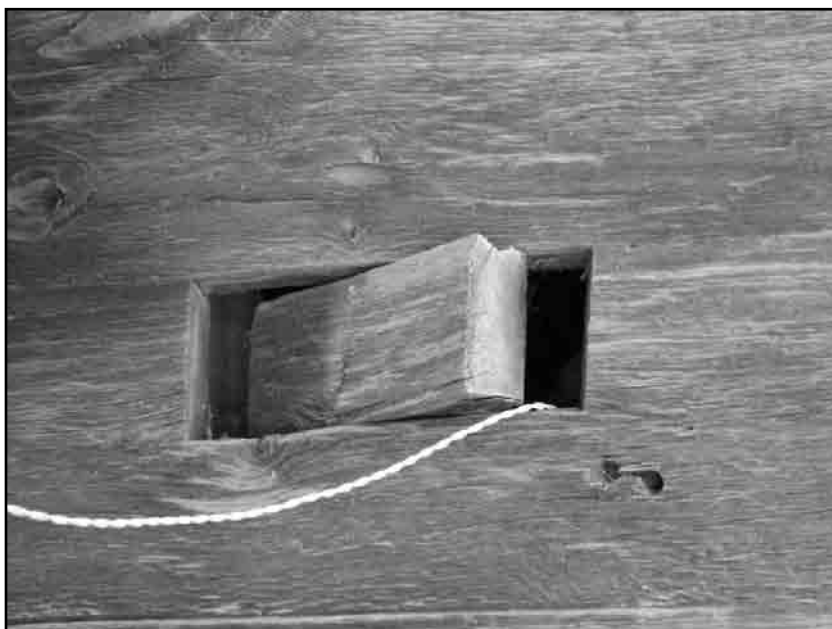
Слика 2. Садашњи изглед брвнаре



Слика 3. Капић са дрвеним стубићима



Слика 4. Дрвена кључаница



Слика 5. Шибер



Слика 6. Долап



Слика 7. Јасле



Слика 8. Огњиште



Слика 9. Нашее



Слика 10. Изглед млекара



Слика 11. Изглед качаре